

Литавиця

Василь Королів-Старий

Гаврилко був добрий і слухняний хлопчик. За те його любили тато, мама й бабуня. А через те, що його всі любили й пестили, він щодалі робився все кращий та миліший. І жилося йому дуже добре...

Та якось одного дня заслабла його ненька. Вона була в полі, там її застигла велика злива й промочила наскрізь. Мама, як прийшла додому, не змінила мокрих черевиків на сухі, застудилася й сильно занедужала. Вона хворіла потім кілька тижнів, й не допомогли їй жодні ліки: померла.

З того часу Гаврилкові стало жити кепсько.

Тато увесь час був на роботі, а бабуса така стара та безсила, що їй тяжко було поробити навіть хатню працю, не те щоб зважати ще й на Гаврилка. Тепер часто він був голодний, часто був невмитий, незачесаний, спав на брудних подушках. Крім того, він увесь час мусив допомагати бабусі, чим тільки міг. Лише на малу часинку сідав за книжку, щоб навчитися того доброго, що написано по книгах, та щоб зробитися розумним, здібним помічником татові, як наказувала йому покійна матуся.

Ще минуло небагато часу — померла й старенька бабуса. Зовсім сумно та порожньо стало в хаті, мов у пустці. Гаврилко ж лишився вже майже зовсім самотнім, без жодного догляду та підмоги. Тато приходив додому пізно увечері, знесилений, сумний, незадоволений. Вже більше він не грався з своїм хлопчиком, не розповідав йому цікавих казок, не робив жодних іграшок. Навпаки, все частіше він гримав на невинного Гаврилка, що він брудний, нестрижений, обдертий. Тобто гримав не за те, що Гаврилко зробив щось лихе, бо ж хлопчик не міг сам себе постригти чи полатати стару одягу. Тато гнівався на нього через те, що почував горе, бо кожна людина, коли вона має горе, стає несправедливою до других й часто ображає зовсім невинних...

І Гаврилко те розумів. Він не тільки не нарікав на свою долю, не тільки мовчки зносив незаслужені прикrostі, а — навпаки — силкувався чимсь розважити бідного тата, викликати в нього усмішку на обличчі.

Та тільки рідко це йому щастило...

Одного дня тато не пішов на роботу. Лишився він вдома, лагодив усе, що було в дворі, чистив та чепував у хаті, повів до голяра Гаврилка постригти, а сам добре виголювався. Увечері ж, коли вони прийшли додому, посадив собі Гаврилка на коліна, як бувало раніш, погладив його по голівці й сумно промовив:

— Ну, синку! Видко, що не можемо ми самі прожити без нені. Добра була у нас мама, тільки ж покинула вона нас, пішла на небо!..

У тата заблищали очі, й одна по одній побігли по щоках на вуса дрібні сльози. Він утер їх хусткою й казав далі:

— Отож треба нам другої мами. Завтра ти її матимеш. Тільки, дивися, слухайся її, не переч, люби її, як і рідну маму любив. І тоді тобі буде добре, та й мені також...

Гаврилко не знав, що й думати. Цілу ніч не заплющив він очей. Йому було гірко, що до них прийде "нова" мама, бо він дуже любив тільки ту, колишню, ріднесеньку неньку. Тепер же не розумів, як зможе він віддати ту свою любов "новій", якої він навіть ще й не бачив... Але ж він був слухняний та розумний хлопчик і пам'ятав, що тато робить так для того, щоб їм обом було краще. Тож мусить він послухатися тата, принаймні, коли не для свого, то для його, татового, щастя.

На другий день була неділя. Тато одягся в нове вбрання, надяг і на Гаврилка найліпшу його одешинку, а потім привів з церкви "нову" маму.

Була вона зовсім чужою Гаврилкові, й він одразу побачив, що не заступить вона йому рідної. Але ж спочатку "нова" мама була доброю до хлопчика. І він годив їй та всіма способами силкувався заслужити її любов.

Та недовго так тяглося. Швидко стала мачуха змінитися. Перестала вона його голубити, ніколи його не пестила, а потім вже й зовсім на нього не зважала. Ще далі почала вже його й лаяти. І лаяла за все, завжди була з нього незадовільною, за кожний його рух, за кожне його слово кричала.

Коли він брав у руки книжку,— вона вже гукала:

— І чого ти в ту книжку дивишся? Все одно будеш дурнем. Тільки й норовиш, щоб нічого не робити. А я сама буду для тебе дрова таскати?!

Тим часом дров було повно біля печі, й топила ж вона для всіх, не тільки для Гаврилка...

Коли ж він вносив у хату дрова й, зачепившись за одвірок, ненароком впускав на долівку дровеняку, вона вже кричала:

— Кидай, кидай, роззяво! Сказано: загадай дурневі Богу молитися, то він і чоло розіб'є!..

Коли якось випадково за обідом у нього з ложки падала на убрус крапля борщу, вона своєю ложкою била його по голові, примовляючи:

— Тобі б тільки з свинями з корита їсти, а не за одним столом з людьми сидіти...

І що далі, все ставало гірше. Здавалося, що, чим покірніший робився Гаврилко, тим дужче ненавиділа його мачуха. Особливо ж гірко стало жити бідному хлопцеві, коли у мачухи народився син. Тоді вже Гаврилкові просто не було життя в рідній батьковій хаті. Увесь час працював він, не одпочиваючи, безперестанку. Мусив і по господарству все робити, й дитину доглядати, а мачуха за все його тільки лаяла, а часто й била.

Коли він стукав дверима, гукала, що він навмисне будить дитину. Коли він ходив на почепках,— дорікала, що він крадеться, мов злодій. Якщо ж Гаврилко чогось питався, вона уривала йому мову, щоб він "не ліз, куди його не просять"; коли він мовчав — глузувала, що він сидить, як опудало...

Незможно гірко було від тої напасті та кривди, що чинила йому мачуха. А ще було гірше, що все менше та менше заступався за нього тато. Бо, коли, бувало, він пробував заступатись за сина, мачуха й його дуже лаяла, дорікала, плакала, мало не била...

Отож і лишився Гаврилко сам собі один-однісінький, сам-самісінький. Навіть товаришів не було в нього поміж хлопцями, бо не було в нього за працею часу й за

ворота вибігти. І тільки коли траплялася вільна хвилина або ж мачуха кудись йшла з двору, тільки тоді хлопець міг вільно поплакати, впавши навколішки перед маленьким образком своєї рідної неньки. Й почав він її просити-благати, щоб змилосердилася вона над ним та забрала б до себе, на небо, з цього тяжкого й трудного життя.

А з високого неба дивилася на бідування свого любого сина його рідна ненька, й рай не видавався їй раєм. Довго не знала вона, що зробити, як його пожаліти, коли вже не можна від лиха та кривди захистити. А потім почала вона проситися у ангелів, щоб зробили її Літавицею.

Літавицею ж може бути тільки добра-добра людська душа, яка згодиться перейняти на себе страждання безневинних людей, що терплять вони на землі. Тяжко те, дуже тяжко, й добре знала про те Гаврилкова мати. Та не могла вона стерпіти, щоб далі заживав її любий синок тих мук та страждань. От і стала вона Літавицею, що спадає з неба блискучою зіркою на землю в те місце, де жорстокі та несправедливі люди мучать або знущаються над іншими людьми. Летить вона ясною зіркою, яку ми часто бачимо увечері. Поспішає вона на поміч нещасливим, подає їм утіху в добрій надії, подає їм розвагу в щасливому, радісному сні, стоячи вночі над ліжком мученика. Й тим бере на себе частину його горя, полегшує його страждання.

От і почала та Літавиця прилітати до свого бідолашного сина. Ставало йому легше на серці, коли вона була біля його. Відчував він, що хтось лагідний, ласкавий, любий невидимо кохає його, приносить йому тепло й надію, гріє його змучену душу. Спокійно спав він вночі, а на личку його грала радісна усмішка. Бачив уві сні красні райські сади, бачив блискучих птиць, голосних та співучих, бачив ангелів у білих, сяючих одержках, а між ними — й свою кохану неньку. Раз у раз бачив він її однаково: в темно-синіх оксамитових шатах, поверх яких спускалася прозора, блакитна серпанкова намітка, проткана срібними нитками. А над головою в неї палала вогненна, переливчаста зірка.

Матуся усміхалася до нього, схилялася над його личком, цілувала, пестила його, потішала й говорила, щоб він був покірний та слухняний, щоб перетерпів всі муки, не лютився, не одчаювався. "Бо на землі, — казала вона, — завжди так буває, що після лихого приходить добре, а після доброго — знову лихе..."

Тільки ж добре не приходило, а лихого щодалі все ставало більше...

Одного дня мачуха вибиралася до своїх родичів на хрестини. Вона пишно прибралася, вищипалася, напудрувалася, стала така шиковита, як міська пані. Кілька разів тим часом наплескала Гаврилка, що їй послугував, й, виходячи, наказала йому глядіти дитини, поки не прийде додому батько.

Гаврилко сидів в темній хаті біля колиски й мріяв про свою маму. В нього палало насмикане вухо й боліла рука, що по ній мачуха дуже вдарила палицею. Він сидів і мріяв про одно: як би йому швидше вмерти, щоб бути вкупі з матусею...

Коли це він зачув в сінях важкі кроки: то прийшов його батько. Він був дуже п'яний. Останніми часами це траплялося нерідко. Тоді, звичайно, всім в хаті не було життя.

— Де мати? — гукнув батько, ще стоячи на порозі.— Чому не засвічено світла?

— Вони пішли до сусідів гостювати, а мені загадали глядіти дитини й не веліли світити світла,— тихо відповів Гаврилко.

Батько почав лаятись, вхопив лампу й лагодився її засвітити. Тільки ж його п'яні руки трусилися, а ноги не тримали тіла. Він хитався з одного боку на другий та черкав сірника за сірником.

— Дайте я вам допоможу, тату! — промовив Гаврилко, підходячи до нього.

Та вже було пізно. Батько дуже хитнувся й впустив запаленого сірничка в гас. Спалахнув вогонь. Гаврилко кинувся до батька, але той відштовхнув його з такою силою, що хлопчик поточився й полетів навznak, просто на колиску. З усього маху він ударився об бильця колиски. Колиска перекинулася, а дитина, мов ворочок з сиром, гупнула на підлогу...

Гаврилко на мить знепритомнів. Коли ж він розплющив очі, то побачив перед собою вогненну пелену, нерухому дитину на підлозі, а на подвір'ї бігав увесь палаючий, мов розсвічений, батько...

Хлопчика враз напала думка кинутись у вогонь, згоріти там, умерти... Але ж він ще раз глянув на дитину й не зробив так, як помислив. "Спочатку треба врятувати безневинне створіння",— промайнула в нього нова думка. І він вхопив свого нерідного брата на руки й вискочив крізь вогонь надвір. Він вчув, як його попекло, ще бачив, що до подвір'я почали збігатися сусіди, але далі вже не бачив нічого. У нього заточилася голова, жовті кола побігли перед очима, й бідолашний хлопчик знепритомнів знову...

І, коли Гаврилко лежав під повіткою, враз перед його очима заблищало нове світло. То не була червона заграва пожежі. Якесь ніжне фіалове світло розлилося навколо нього, й він так ясно, як ніколи раніше, побачив свою любу неньку. Вона схилилася над ним, взяла його голівку собі на коліна, всього його огорнула прозорою блакитною наміткою з срібними прошивками.

— Мамо! Ненечко! — простогнав нещасний хлопчик.— Візьми мене з собою! Врятуй мене! Я не хочу, не можу далі жити! Все одно тепер мачуха уб'є мене!..

Літавиця заспокоювала його. Розповідала йому про те, як живуть в раю добрі душі, як вона стала Літавицею й щоночі спадає з неба на землю на поміч нещасним та ураженим. Від тої тихої, любної мови йому враз стало добре. В тілі розлилося по жилах тепло.

Гаврилко вже не бачив, як догорала пожарина, не чув, як голосила його мачуха над мертвою дитиною, не помітив, як зовсім попеченого його тата понесли до лікарні!

— Ну, мій любий! — говорила йому ненька.— Надходить вже мій час: я мушу вертати! Чекай мене увечері!..

— Мамо! Візьми мене з собою!

— Не можу, синку. Не маю сили, бо ти мусиш жити. Перед тобою ще довге життя, але ти не бійся. Воно швидко тобі буде добре. До того ж часу я буду тебе доглядати, прилітатиму до тебе з неба...

Вона обнімала його й ще кілька разів міцно цілувала...

Коли це в сусідньому дворі заспівав півень...

— Прощай! — промовила Літавиця й звилася з землі.

Напнувши всі свої сили, малий Гаврилко вхопився рученятами за її оксамитове вбрання й так і заляк на ньому.

Він вчув, як його легеньке тіло відірвалося від землі, як навколо нього обвіває свіжий вранішній вітерець. Він побачив під собою своє село, на краю якого ще жевріло багаття, побачив, як на сході рожевіє крайнебо...

— Сину мій, сину! Що ти зробив? — почув він розпачливий неньчин голос.— Ти — живий, ти не можеш летіти зі мною до Королівства Мертвих. А я вже не можу вернутися, не можу й пустити тебе, бо ж ти тяжкий, як всяка людина, впадеш і вб'єшся... Так будь же ти пташкою, пташкою ранньою, що співає хвалу сонцю, як сходить воно над землею!..

Тоді Гаврилко почув, як руки його розімкнулися.

Ще мить одну він бачив зорю на чолі нені, а потім і зоря, й неня зникли, мов пірнули в сяйві сонця...

А він тріпотів манісінькими крильцятами...

Щасливий, повний радощів, напоєний безмежною волею, заспівав Гаврилко дзвінкої пісні, все вище й вище підлітаючи вгору, до неба, до сонця... Навколо себе він чув такий самий спів і бачив, як, теж тріпочучи крильцями, летять до неба такі, як і він, маленькі пташки — жайворонки...

Так став бідолашний Гаврилко жайворонком.

Щоранку він вилітав над поле й співав своєї дзвінкої, радісної пісеньки. А щовечора, коли вже збирався спати, бачив він здалеку, як темним небом спадала зірка Літавиця, його люба ненька, що поспішала з добрим словом та щасливим сном до бідних дітей. Він озивався до неї своїм дзвінким голоском, а вона усміхалась йому...

А там, у селі, лиха мачуха думала, що Гаврилко згорів у пожежі.